

Oponentní posudek na habilitační práci

Habilitační práce Ondřeje Berana *Living with Rules: Wittgensteinian Reflections on Normativity* je až na detaily totožná s knihou, která vyšla ve švýcarském nakladatelství Peter Lang. Pro úspornost vyjadřování tedy budu v dalším textu o habilitační práci hovořit jako o knize.

Charakteristickým rysem Beranovy knihy je originalita ve volbě probíraných témat i v jejich zpracování. Tento rys je ostatně charakteristický pro většinu jeho publikací. Nepatří k autorům, kteří se typicky pohybují ve vymezeném rámci zavedených filosofických debat, ale zaměřuje se na témata, která se jemu samotnému jeví jako zajímavá a důležitá, i když to může znamenat, že se poněkud riskantně pohybuje „na území nikoho“. Z mého pohledu nicméně originalita, pro niž je charakteristické překračování hranic, které vychází z nepředpojatosti, širokého rozhledu a hlubokého zájmu o téma, zasluhuje velký respekt.

V předložené knize autor navazuje na filosofickou tradici, jež vidí člověka jako společenskou bytost, pro kterou praxe řízení se pravidly představuje konstitutivní základ existence. Výchozím motivem knihy je snaha o kritickou reflexi aktuálně nejvlivnějšího proudu v rámci této tradice, který je označován termínem „inferencialismus“. Nicméně hlavním autorovým cílem je ukázat, že pojetí člověka jako normativní bytosti – bytosti, jejíž jednání je neustále vystaveno posuzování, zda je správné či nesprávné – může otevřít cestu k pochopení povahy specificky lidského života, a to jak na obecné úrovni, tak i na úrovni jednotlivých životních osudů.

Po úvodu se kniha zaměřuje na představení a kritickou reflexi Brandomovského inferencialismu. Beran má očividně pocit, že ve výkladech vůdčích představitelů inferencialismu, jmenovitě Brandoma, cosi podstatného schází – jejich sofistikované teorie se pohybují na poměrně abstraktní rovině a je potřeba je důkladněji propojit s všední praxí života jednotlivců, kteří mají specifické fyzické/genetické dispozice a jsou jistým způsobem včlenění do svého společenského prostředí. Domnívám se, že Beran oprávněně poukazuje na skutečnost, že pokud inferencialistickou doktrínu chceme chápat nejen úzce jako doktrínu v rámci filosofie jazyka, ale jako komplexnější filosofickou teorii, pak obraz, který Brandom a jeho následovníci nabízejí, obsahuje řadu kontroverzních zjednodušení a jistá „bílá místa“. Nevzpomínám si přitom, že by některý jiný autor v kontextu inferencialistických debat téma bytostné situovanosti lidské normativity obdobně přesvědčivým způsobem nanesl a rozebral.

Druhá kapitola, která kromě výstižného shrnutí základních myšlenek Sellarsovsko-Brandomovské koncepce (oddíl 2.1) a některých kritických reakcí (2.2) nabízí kritiku dílčích problematických stránek brandomovského obrazu lidské normativity. Beran zde například přesvědčivě poukazuje na to, že příliš ostré vymezování toho, co je specificky lidský typ praxe, může být ošidné, zejména vzhledem k tomu, že lidé běžně následují pravidla slepě, bez potřeby (a mnohdy i schopnosti) jakékoli reflexe, a v tomto smyslu se vlastně pohybují mimo – podle Brandoma ústřední - hru na udávání a požadování důvodů. (Což samozřejmě neznamená, že mnohé normativní praktiky nejsou specificky lidské.) Argumentuje dále, že Sellarsovsko-Brandomovský obraz člověka jako normativního tvora by měl zohlednit „vrženost“ lidských individuí, která má za důsledek to, že role pravidel v lidských životech je rozmanitá a individualizovaná. Pravidla nejsou jen „prostě“ následována, ale potýkáme a vyrovnáváme se s nimi nejrůznějšími způsoby (včetně selhávání v dodržování pravidel, ke kterým se hlásíme).

Hlavním motivem třetí kapitoly je názorné předvedení podmíněnosti a kontextové závislosti našeho posuzování srozumitelnosti a přijatelnosti jednání. Autor přitom vynalézavým způsobem využívá modelové příklady příběhů z krásné literatury. Zároveň nabízí jisté obrácení perspektivy (které je podle mne opět originální). Pravidla z tohoto nového pohledu, nejsou jen něčím, co určuje lidské konání a vytváří jeho rámec, ale i něčím, co ve své explicitní (zexplicitněné) podobě slouží jako nástroj k orientaci v okolní sociální realitě a k pochopení jednání našich bližních. Čtvrtá kapitola navazuje v podobném duchu. Autor poukazuje na to, že aplikace (a vlastně i artikulace) mravních pravidel je typicky vázána na dílčí situace a konkrétní individua s jejich společenským postavením a osobními charakteristikami. Šestá kapitola pak tyto motivy dále rozpracovává a zdůrazňuje důležitost příběhů s živoucími aktéry pro pochopení toho, jak přistupujeme k hodnocení lidí a jejich činů. (Pátá kapitola představuje, jak je uvedeno v jejím nadpise, jisté odbočení, které je však samo o sobě zajímavé a jeho zařazení nepůsobí neorganicky.)

Jakkoli je Beranova argumentace v těch pasážích druhé kapitoly, která je věnována inferencialismu, zajímavá, vyvstává při jejím celkovém posuzování otázka, jaká je její obecnější pointa. Beranovy úvahy přesvědčivě zpochybňují představu, že by mohla obstát inferencialistická doktrína, která by se orientovala (nebo dokonce omezovala) na abstraktní a racionalistické chápání pravidel nezohledňující jejich situovanost. Mám ale pochyby o tom, zda zastávání takové doktríny lze Brandomovi (případně některým jiným reprezentantům inferencialismu) skutečně přisoudit. Inferencialisté, jak jim rozumím, nevidí pravidla

primárně jako něco, co je vyjádřené obecnými soudy typu „Neměl bys zabíjet“, s ohledem na něž lze jednání rozčleňovat na správná a nesprávná (srv. str. 16), ale jako něco, co je díky lidským dispozicím a výchově implicitně přítomno v naší praxi, tj. co je z povahy věci situované. Předpokládají, že mnohá pravidla přítomná v společenské praxi jsme schopni více či méně explicitně artikulovat, ale u mnohých dalších to není reálné. A vzhledem k tomu, že fundamentální pravidla přetrvávají jako soubor postojů a reakcí jednotlivců (jsou, jak říká Sellars, *žita*), není důvod, aby zastánci inferencialismu měli sklon vidět pravidla primárně jako abstraktní standardy. Nezdá se mi, že text knihy dokládá, že Brandomova koncepce je v tomto ohledu vnitřně rozporná nebo dokonce vyloženě „racionalistická“. (Případnou mylnost mého názoru může Dr. Beran doložit během obhajoby.)

Autor v knize postupně buduje argumentaci, která má ukázat, že unikátnost člověka jako normativního tvora nespočívá zdaleka jen v jeho schopnosti následovat pravidla, ale zahrnuje prožívání selhání, komických a tragických momentů i možnosti soucítění a odsouzení. Jako jistý problém jeho argumentace vidím skutečnost, že se postupně víc a víc soustřeďuje na mravní pravidla a hodnocení jednání jako nesprávného (resp. správného) z mravního hlediska. V kontextu běžného posuzování správnosti a nesprávnosti lidského jednání (dodržování a nedodržování pravidel) tvoří mravní posuzování jen malý, i když samozřejmě důležitý, zlomek. Mnohem častější je posuzování správnosti vyjadřování, dodržování pravidel každodenní etikety, pravidel her, pravidel stanovených (relativně svévolně) rodiči či nadřízenými, pravidel silničního provozu (včetně související etikety), atp. (V této souvislosti rovněž vyvstává poměrně naléhavě otázka, kam situovat hranici mezi *skutečnými* pravidly a instrumentálními „pravidly“, která máme následovat, když chceme dosáhnout jistého cíle, a zda je vůbec tato hranice důležitá.) Situace člověka jako normativní bytosti je podle mne určena v rozhodující míře právě tím, že se nachází v průsečíku takovýchto „všedních“ pravidel, která mohou být ve vzájemném konfliktu, a „úspěch“ v respektování jednoho tak může znamenat „selhání“ ve vztahu k jinému. Stálo by tedy myslím za to, věnovat jim větší pozornost nebo alespoň vysvětlit, proč zůstávají poněkud stranou pozornosti. Napadá mne, že v pozadí koncentrace na etická pravidla může být názor, že pouze pravidla, která mají mravní náboj, jsou *skutečnými* důvody a zakládají jakési kvalitativně odlišné *měti* (*ought*), než jaké je spjato s „všedními“ pravidly. Bylo by zajímavé dozvědět se v rámci obhajoby, jak se kolega Beran k takovéto myšlence staví.

Po formální stránce je habilitační práce zpracovaná na výborné úrovni. Text je celkově srozumitelný, čtivý a formulačně vynalézavý. Rozčlenění do kapitol a podkapitol je přehledné a usnadňuje čtenáři orientaci. Velmi užitečné jsou krátké abstrakty na začátcích kapitol i

shrnutí základních myšlenek v jejich závěrečných oddílech. Psát taková shrnutí není v případě filosofických textů vůbec snadné a svědčí ve prospěch autora (a vlastně i samotného díla), když je schopen tento úkol zvládnout. U některých filosofických prací vyznívají pokusy o shrnutí v nich předkládaných úvah zcela nesrozumitelně až komicky.

Text je připraven velmi pečlivě. Jediné tři chyby, které jsem zaznamenal, jsou nedokončená věta v abstraktu čtvrté kapitoly: „The chapter discusses the working moral rules: its account may need to “zoom” in on rules holding for particular *persons*, with their authority backed up by particular“, přebývající slovo ve větě v abstraktu páté kapitoly: „The chapter offers an excursus concerning addiction. It shows it addiction not as a matter of weak will, but rather as a more complex disorder of life that involves deficient normative practice“ a překlep „ingenuous“ na místě, kde patrně má být „ingenious“ (na str. 143 nahoře).

Literatura, se kterou autor knihy pracoval, je velice rozsáhlá a z mého pohledu v ní nechybí žádné relevantní tituly (snad až na můj článek *Pravidla, normy a analytický filozofický diskurz*). Jistou zajímavostí, která naznačuje výlučnost knihy v rámci českého filosofického prostředí, je skutečnost, že seznam literatury neobsahuje ani jediný text napsaný česky nebo vydaný v tuzemsku. (Vhodná by myslím byla zmínka o autorově článku „Několik poznámek k fenomenologii a normativitě situace závislosti“, *Filosofie dnes* 4 (2012), 1: 81-101, který obsahuje myšlenky rozpracované v páté kapitole.)

Z toho, co jsem uvedl výše, je myslím zcela zřejmé, že kniha Ondřeje Berana podle mne představuje nejen v tuzemském, ale i v mezinárodním kontextu cenný a originální příspěvek do odborné literatury v oblasti filosofie. Habilitační práce tedy podle mého názoru zcela jednoznačně splňuje nároky kladené na práce tohoto druhu, a proto ji velmi rád doporučuji k obhajobě.

Praha, 17.10. 2019

PhDr. Vladimír Svoboda, CSc.